

KAREL JORDÁN

DOBRODRUŽSTVÍ JMÉNEM ORIENT

KAREL MAY, ALOIS MUSIL, T. E. LAWRENCE
SNÍLCI, VĚDCI, BOJOVNÍCI

Dobrodružství jménem Orient

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Karel Jordán

Dobrodružství jménem Orient – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2018

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA** a.s.

DOBRODRUŽSTVÍ JMÉNEM ORIENT

KAREL MAY, ALOIS MUSIL,
T. E. LAWRENCE

SNÍLCI, VĚDCI,
BOJOVNÍCI

KAREL JORDÁN

CPRESS
2018

*Věnováno všem,
kteří se nechávají dychtivě
okouzlit dobrodružnou historií*

Obsah

9	I. MÍSTO PROLOGU
---	-----------------------------------

11	II. SNÍLCI, VĚDCI, BOJOVNÍCI, SPISOVATELÉ
12	VZESTUPY A PÁDY
13	ZVÍDAVÝ TURISTA, TAJNÍ AGENTI

15	III. KARA BEN MÚSÁ OF ARABIA
----	---

21	IV. POKUS O ORIENTACI V ORIENTALISMU
22	ZA VŠECHNO MŮŽE NAPOLEON
24	LOVCI SNŮ, OTROCI REALITY

35	V. UCTÍVAČI ĎÁBLA A DALŠÍ VĚROUČNÉ ZÁHADY
36	RIVERS OF BABYLON
37	DIVOKÝM KURDISTÁNEM
40	DUŠE LIDSTVA

43	VI. BÁJEČNÍ HLEDAČI (NEJEN) OKŘÍDLENÝCH BÝKŮ
45	FRANKOVÉ, INKLÍZI ČI ALEMÁNI
47	ARCHEOLOGOVÉ POD PALBOU

51	VII. KAREL MAY/FANTASTA, ROMANOPISEC, MYSTIK
53	HAKAWATI
65	KARA BEN NEMSÍ EFFENDÍ
67	POUŠTÍ A HARÉMEM
71	USTAD
75	POHÁDKA O SITAŘE
77	KOMENTÁŘE
79	ZÁKLADNÍ BIBLIOGRAFIE

VIII.

81	...A JEDEN NĚMECKÝ ŠPIÓN K TOMU: MAX VON OPPENHEIM
81	EL BARON
83	ABÚ DŽIHÁD I OBJEVITEL

IX.

87	V ŘÍŠI STŘÍBRNÉHO PLÁTNA
88	POPRVÉ NAHLAS, POPRVÉ BAREVNĚ
90	LEGENDÁRNÍ ČASY V KINECH

X.

93	MAY & MUSIL
----	------------------------

XI.

99	ALOIS MUSIL/KNĚZ, CESTOVATEL, POLITIK
101	JERUZALÉM A BEJRÚT
104	PRAVDA VÍTĚZÍ
106	V CIZÍCH SLUŽBÁCH
110	K. U. K. ORIENT-MISSION
111	DOMA?
121	KNIŽNÍ FURIÓZO
123	KOMENTÁŘE
126	CESTOPISNÉ ROMÁNY PRO NAKLADATELSTVÍ NOVINA (1929–1932)
126	DOBRODRUŽNÉ ROMÁNY PRO DĚTI A MLÁDEŽ (1932–1939)

XII.

127	ARABSKÉ KOUZLO ČESKÝCH ILUSTRACÍ
129	MAYOVKY
133	MUSILOVKY ATD.

XIII.

139	ZA CÍSAŘE PÁNA A JEHO RODINU...
142	C. A. K. POLNÍ PODMARŠÁLEK

	XIV.
	ORIENT EXPRESS
147	
148	SMĚR CHARTÚM: DRÁHA BRITŮ
150	SMĚR MEKKA: DRÁHA POUTNÍKŮ
153	SMĚR BAGDÁD: DRÁHA NĚMCŮ

	XV.
	DYNASTIE, KMENY, ŠEJCHOVÉ
157	
159	HÁŠIMOVCÍ A SPOL.
163	TALÁL, NÚRÍ, AWDA

	XVI.
	SYKES, PICOT, TROCKIJ
169	
170	ČÁRA NA MAPĚ
173	KREV V PÍSKU

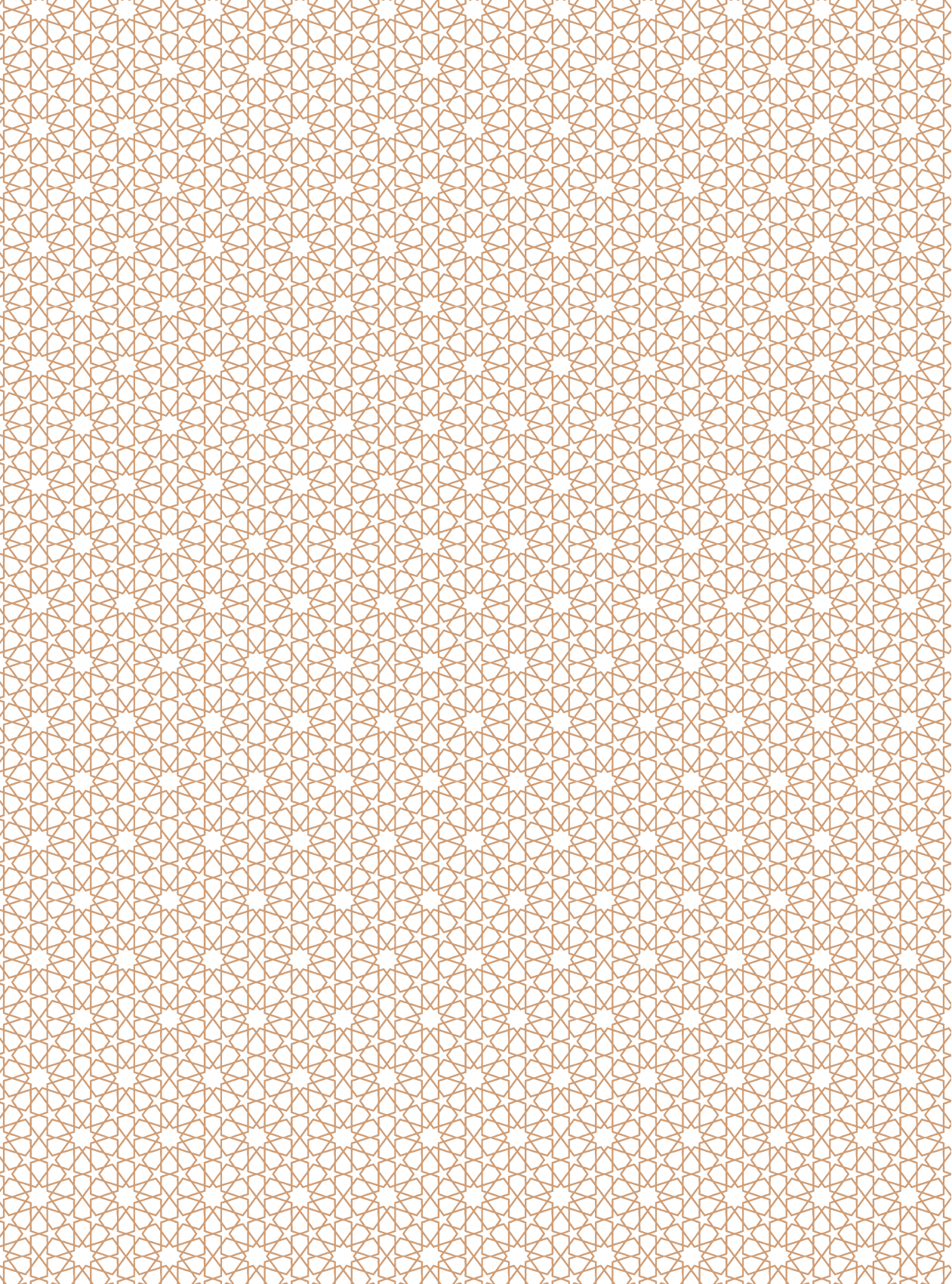
	XVII.
	MUSIL & LAWRENCE
175	

	XVIII.
	THOMAS EDWARD LAWRENCE/ARCHEOLOG, VÁLEČNÍK, SUPERSTAR
179	
181	KARCHEMIŠ A SINAJ
183	ARABSKÁ KANCELÁŘ A REVOLTA
185	HUSAJN, FAJSAL A JINÍ
188	BITVY O ŽELEZNICI
190	AKABA
191	NA DAMAŠEK!
195	PO SVĚTOVÉ VÁLCE
197	PO SVĚTOVÉ SLÁVĚ
199	KOMENTÁŘE

	IXX.
	KRÁL RYCHLOSTI
209	

	XX.
	STVOŘITEL, NEBO PARAZIT? LOWELL THOMAS
213	

217	XXI.
218	... A JEDNA BRITSKÁ ŠPIÓNKA K TOMU: GERTRUDE BELLOVÁ GERTIE, ORIENTAL SECRETARY
221	XXII.
222	POZORUHODNÉ POUŠTNÍ BIJÁKY
225	FILM FILMŮ ČASTO BEZ LAWRENCE, VŽDYCKY BEZ OSCARA
231	XXIII.
	EPILOG
233	POUŽITÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE
235	KONTAKTY
236	KREDITY
237	PODĚKOVÁNÍ
238	REJSTŘÍK JMENNÝ

I.

MÍSTO PROLOGU

150 LET ORIENTÁLNÍCH DOBRODRUŽSTVÍ KAREL MAY / ALOIS MUSIL / T. E. LAWRENCE

1868

Mladý Sas Karel May (1842–1912) procházel složitým životním obdobím. Nadějně začínající učitel se proměnil v kriminálního recidivistu se zlověstně našeptávajícími hlasy v hlavě. Celkem osmiletý pobyt za mřížemi však byl zároveň vhodnou chvílí pro pečlivé rozmyšlení osobních plánů a literárních snů. Většinu z nich si pak opravdu splnil. V moravském Rychtářově se do požárem zchudlé statkářské rodiny narodil Alois Musil (1868–1944), nejstarší z pěti dětí.

1878

Čtyři roky po propuštění z vězení, již jako talentovaný redaktor několika časopisů, vydal May první rozsáhlejší orientální povídku *Loupežná karavana*. Tam se nadějně rýsuje jeho příští alter ego hrdina, záhy pojmenovaný Kara ben Nemsí. Desetiletý Alois je kluk bez pochyb inteligentní, ale ve škole i mimo ni dost svérázný a zarputilý. Příští maturantovo rozhodnutí o vstupu do katolického semináře v Olomouci však bylo vážné a zásadní.

1888

May směřoval k nejslavnější fázi jeho spisovatelské kariéry, v sezóně 1892 zahájené knižním vydáním románového cyklu *Ve stínu pádišáha*. Dvacetiletý bohoslovec Musil, tři roky poté vysvěcený na kněze, spřádal biblistické a cestovatelské představy, také pod vlivem četby Mayových arabských fantazií. Ve velšském městě Tramadoc – sice nemanželsky, leč hmotně vždy solidně zajištěně – přišel na svět Thomas Edward Lawrence (1888–1935), jeden z kvinteta synů v rodině.

1898

Nejen v německy mluvícím teritoriu mimořádně populární May se nečekaně odklonil od původní jednoduché dobrodružnosti vyprávění. Nedokončeným románem *Na věčnosti* a především pozdějšími díly série *V říši stříbrného lva* nastoupil filozofující, alegorický styl psaní. Měl také těsně před dlouhou výpravou do Afriky a Asie, jeho první opravdovou. Musil mezitím v Palestině, Jordánsku, na Sinaji či Arabském poloostrově již na vlastní kůži poznával orientální realitu. Malý

Thomas, navždy introvertní individualista, hltal stovky knih, učil se zaniklé i živé jazyky, obdivoval krále Artuše a toužil po poznávání středověkých křižáckých hradů.

1908

Old Shatterhand/May konečně navštívil alespoň severovýchod USA. Jako pacifista varoval před tušeně se blížící ozbrojenou katastrofou a doufal v dokonalé lidstvo v jím vybájeném Džinistánu. Musil podnikl další velkou expedici do Orientu, etnograficky a kartograficky mimořádně cennou, ale nikoli náhodně pořádanou za armádní peníze. Oxfordský student historie Lawrence absolvoval první sólové pěší putování po Sýrii. Již brzy bude v tamní Karchemiši pracovat na archeologických vykopávkách starobylé říše Chetitů. Spřátelí se s místními nomádskými kmeny či Kurdy a pozná jejich zvyky i kulturu. A také tam potká učené německé kolegy, budoucí protivníky, i anglické zpravodajce, budoucí nadřízené.

1918

Karel May se nedožil světové Velké války, která právě v tom roce skončila. Rakousko-uherský orientální expert Musil a britský účastník ozbrojené Arabské revolty Lawrence v ní jako přími konkurenti stáli na opačných stranách barikády. Alois Musil opustil poraženou císařskou Vídeň a byl zprvu dost nedůstojně nucen usilovat o uznání v nově vzniklém Československu. Thomas Edward Lawrence pochopil, že poctivá snaha pomoci národnímu sebeurčení Arabů nebude jeho vlastní a dalšími mocnostmi naplněna. Stal se sice mediální hvězdou, ale záhy přichystal ústup do stínu zklamání. Jeho tragicky předčasná smrt z něj navždy učinila legendu.

2018

Mayovo indiánské i orientální románové dílo je stále čteno, filmováno a řazeno do historického kontextu. Musilova vědecká i lidská podstatnost je spravedlivě znovu odkrývána a ceněna také doma. Lawrenceova oprávněná pověst statečného bojovníka trvá, je jedním z těch, kteří jsou často připomínáni v souvislosti s děním na Blízkém východě. Karel Jordán z toho všeho má badatelskou radost a píše tuto knihu.

II.

SNÍLCI, VĚDCI, BOJOVNÍCI, SPISOVATELÉ

Karel May, Alois Musil a Thomas Edward Lawrence. Nebo snad raději Kara ben Nemsí Effendi, šejch Músa ar-Ruwajlí a emír El-Aurens, jak zněly některé z jejich arabských přezdivek na začátku minulého století? Moderní Evropané, ale také čestní náčelníci nomádských kmenů z odlehklých částí tehdejší Osmanské říše. Ti, kteří nás provedli z Bagdádu do Istanbulu či z Mekky do Bejrútu vyprahlou pouští i palmovými oázami, okouzili troskami babylonských měst a ohromili jízdou napříč divokým Kurdistanem. Ti, kteří z Drážďan, Olomouce a Oxfordu vyrazili za naplněním barevných snů, aby ani po jejich vyblednutí střetem s realitou neztratili touhu dál objevovat a prožité sdílet. Naučili nás přátelsky přijímat lidi podivuhodných jmen, zvyků a víry i obdivovat města a místa dramaticky jiná, než jsou ta naše. Seznámili nás se zrádnými solnými jezery i písčnými dunami, štíhlými minarety i tajemnými mešitami, rušnými tržišti i nepřístupnými harémy. Ukázali cestu k podrobnějšímu zkoumání jimi milovaného a námi se zatajeným dechem postupně odhalovaného světa. Světa pro nevěřícího džaura neodolatelně přitažlivého a současně mnohou odlišností smrtelně nebezpečného.

Tři mimořádní muži s dramatickými životními osudy, tři nadšení znalci a zapálení přátelé Orientu. Nepochybně rozdílní dekadou narození, sociálním a rodinným zázemím, národností, vzděláním či charakterem. Zásadně se lišící pouhou fabulací exotických zážitků na té první a jejich syrovou opravdovostí na obou zbývajících stranách atraktivního trojúhelníku. Všichni poraženi v krvavém válečném konfliktu, právem debutově označeném za světový. Německý spisovatel, pacifista a mystik May ani s vlivnými intelektuálními přáteli nemohli zabránit válce zvané Velká. Moravský katolický kněz, cestovatel a mír hledající vyzvědač Musil neprosadil „*Pax Austriaca*“, snahu o domorodou neutralitu v blízkovýchodním konfliktu dravějších velmocí, než bylo jeho Rakousko-Uhersko. Britský archeolog, zpravodajský důstojník a nakonec gerilový válečník Lawrence, který, byť jen zčásti vědomě, přispěl k podvodu na hrdých arabských vůdcích. Následky toho všeho tragicky vnímáme dodnes, neboť právě tato část naší planety je trvale se svářícím, silně traumatickým místem na mapě.

Každá ze shora uvedených definic poněkud kulhá nekompletností. Romanopisec Karel May byl také vystudovaným učitelem, spíše neúmyslným zločincem a rutinním dodavatelem kolportážních románů, než se stal fenoménem dobrodružné literatury konce 19. století. A to zdaleka nejen v německy mluvící části Evropy. Kněz Alois Musil platí rovněž, dokonce právem především, za významného a mezinárodně uznávaného topografa, kartografa či autora

odborných i populárně-naučných článků a knih. Historik T. E. Lawrence měl solidní literární ambice a nadějně usiloval o dráhu profesionálního badatele v oboru středověké křížácké architektury, aby se proměnil v nepřiliš disciplinovaného vojáka a zprvu spíše intuitivně skvělého pouštního bojovníka.

VZESTUPY A PÁDY

Všichni byli svého času na špičce zájmu veřejnosti, všichni se stýkali s politickou smetánkou doby, všichni si k příštímu trvalému uznání museli projít bludištěm pochybností. U čtenářů všeho věku až hystericky populární May například poněkud cimrmanovsky opožděně navrhoval císaři Vilému II. nový typ výzbroje pro německou armádu. Měl jím být jeho románový trumf, puška henryovka. Legendární opakovačka, proslavená Old Shatterhandem na Divokém západě a Karou ben Nemsím v Orientu. Je historickým paradoxem, že nejpravděpodobnější předloha této kouzelné zbraně, totiž americká winchestrovka vzor 1866, se již na začátku sedmdesátých let ocitla v běžné výzbroji turecké armády. Rakušané, bojující tam s ní později o vilájet Bosna a Hercegovina, by mohli vyprávět. Musil se zcela suverénně pohyboval v nejvyšších vídeňských vědeckých, církevních, vládních a dvorských kruzích, aby byl v epoše Karla I. považován dokonce za „šedou eminenci“, společně s císařovnou Žitou ovlivňující chování mladého imperátora a chod starého impéria. Lawrence si ani v pozici zcela nezkušeného a nedůležitého poddůstojníka rozhodně nebral servítky před zasloužilými generály. Jako již uznávaný válečný hrdina si pak dovolil, přímo v Buckinghamském paláci a tváří v tvář králi Jiřímu V. odmítnout titul sir, vysloužený pomocí k vítězství nad turecko-německými vojsky v Arábii, Palestině a Sýrii. Způsobil tak značný ceremoniální poprask, neboť při udělování tohoto rytířského vyznamenání k podobné situaci po staletí předtím nikdy nedošlo.

Byli vynášeni do nebe, ale také nenávisťně zatracováni. Jejich spisovatelskou, vědeckou či armádní slávu nahradilo nemilosrdné ostouzení za odpykané hříchy mládí, věnost rakousko-uherskému trůnu i nesmíření s nepoctivým poválečným uspořádáním jim dokonale známého kusu světa. May navždy odešel ve chvíli jen částečného očištění od nepřátelských pomluv, před napsáním jím slíbených, již tematicky načrtnutých a prý zcela zásadních příštích položek jeho literárního díla. Zemřel, bulvárem uštvaný, krátce po jeho slavné vídeňské přednášce o hledání ušlechtilého člověka a dokonalého lidstva. Té přihlížela, mezi více než dvěma tisíci posluchači, v prominentní první řadě přítelkyně, nositelka Nobelovy ceny za mír Bertha von Suttnerová (1843–1914). A kdesi úplně vzadu, na nejlevnějších místech k stání, také dosavadními životními neúspěchy traumatizovaný mladík jménem Adolf Hitler.

Musil, mnoho let nejen na vídeňské univerzitě uctíváný pro cestovatelské objevy a brilantní popisy do té doby detailně neprobádaných krajin, byl nucen strpět v podstatě vyhoštění z již samostatného Rakouska. Neprokázal totiž, či spíše z principu nechtěl prokázat, náhle vyžadovanou čistotu německého původu, když jeho vzdálený bratranec, slavný romanopisec Robert (1880–1942), s tím žádný problém neměl. V Masarykově novém Československu pak pro změnu musel zprvu čelit dost ponižujícím obviněním z rakušáctví a zrádcovské služebnosti habsburskému

dvoru. Nepochybnou mravní konzistencí a kvalitou i mnohostí práce se nakonec doma zaslouženě prosadil, ale kus hořkosti ze závistného nevděku v něm jistě zůstal.

Válečný hrdina Lawrence z Arábie byl na začátku dvacátých let minulého století nepochybnou mezinárodní hvězdou. Jasně svítícím středobodem po celé Británii putujících oslavných přednášek i filmových představení. Přesto neakceptoval nabízenou velkou vojenskou či politickou kariéru, aby se nato stal nevídaným kritikem v podstatě opět koloniálního postupu na Blízkém východě. Pod dvakrát změněným jménem pak úmyslně zmizel v hodnosti obyčejného vojína u armádních útvarů v Anglii či Indii a tragicky zemřel ještě před padesátkou. Naštěstí předtím stihl napsat jednu dlouhou a jednu zkrácenou verzi svých rozsáhlých pouštních zkušeností, byť dostupnou v jen cíleně minimálním nákladu či se závazným požadavkem až posmrtného vydání.

ZVÍDAVÝ TURISTA, TAJNÍ AGENTI

V životech hrdinů našeho příštího vyprávění je též méně známý, vlastně až špionážní rozměr věci. V tehdejší turecko-arabském prostoru to ovšem nebylo nic výjimečného. Především rozpínají Němci, tradičně Britové, Francouzi, Italové a Rusové, ale nově také Američané a představitelé židovských organizací měli v ottomanském impériu veřejné zájmy, utajené lidi a promyšlené strategie. Včetně navazování vypočítavých přátelství s místními šejchy, velmi často ochotnými za zlato, zbraně, munici, velbloudy či jídlo rychlostí blesku nahradit sympatického Rakušana bohatším Angličanem. Pro nás zásadní příběhy Musilovy i Lawrencovy paralelní spolupráce, ba dokonce bratrství s příštím iráckým králem Fajsalem I. a kmenovými náčelníky Találem, Núrím ibn Ša'lánem nebo Awdou Abú Tajjim to jasně dokazují.

Istanbulskou schůzkou s atašé Maxem von Oppenheimem se May v roce 1899 jen lehce namočil do chystaného dramatického osudu Orientu. O blízcím se islámském celosvětovém džihádu, v budoucnu vyprovokovaném právě tímto militantním Němcem, tehdy nejspíš ještě nešla řeč. Musil si ovšem již dávno před rokem 1914 měl být vědom záludnosti finanční a logistické podpory jeho výprav ze strany vídeňských, ale také berlínských vojenských kruhů. To pak jednoznačně platilo v období světové války, kdy dokonce získal titul polního podmaršálka a oblékl parádní uniformu, ověněnou mnoha medailemi. Kromě vyzvědačského zapojení Lawrence, postupně se měnícího z archeologa v kancelářského experta, člena průzkumných týmů a nakonec terénního bojovníka v první linii, tu tedy byli k nalezení další doboví Jamesové Bondové hned několika národností. Šlo o příští uspořádání teritoria, budoucí zóny politického a ekonomického vlivu, o možné arabské emiráty či království, půdu, vodu, naftu, železnici či samostatný židovský stát v Palestině. V řadě ohledů vlastně o totéž, oč tam probíhají krvavé střety i dnes.

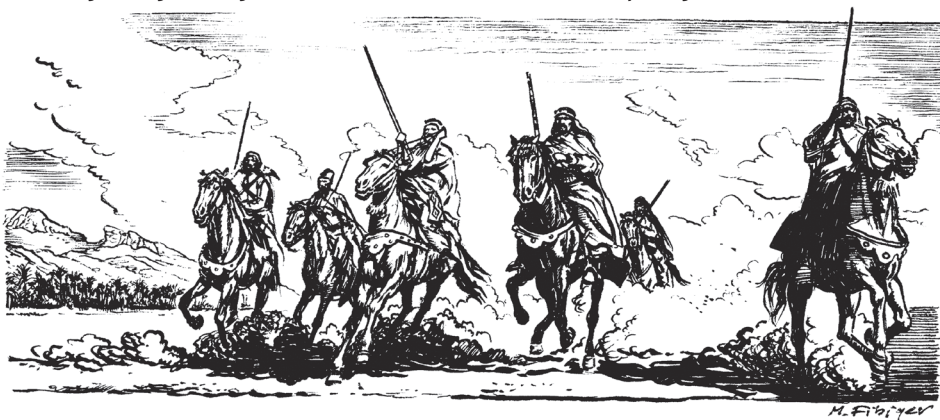
O dvou námi ostře sledovaných postavách existuje rozsáhlá dokumentární literatura, německá mayovská a lawrencovská angloamerická, jejíž pramen dodnes nevysychá. Zásluhou vědecké a rodinné aktivity naštěstí došlo také – zejména v posledních dvou desetiletích – ke spravedlivému znovuoživení Musila. Ať již v podobě reprintů některých jeho beletristických

knih, vydání vzpomínek příbuzných a známých, záslužného komentovaného zveřejnění jeho obsažné práce *Ze světa islámu* či vzniku akademické společnosti, pečlivě mapující jeho život a dílo. Stejný cíl úspěšně naplňuje také regionální muzeum ve Vyškově, nabízející inovovanou musulovskou expozici a postupně zpřístupňující například jeho rozsáhlý fotografický archiv.

Tato knížka by ráda tematicky vhodně doplnila doposud vydanou řadu non-fiction svazků. Nechce, a rozhodně ani nemůže být odborným historickým pohledem na události tak závažné a spletité, jako byla první světová válka nebo jsou dějiny trvale výbušného Blízkého východu. Je pokusem o netradiční, snad vítaně originální zasazení tří zdánlivě již pozapomenutých mužů a jejich vítězství i proher do oné převratné doby. Ta nekompromisně proměnila opulentní ornamentální secesi v agitační armádní plakáty, kalendářové krušnohorské humoresky v nekonečný seznam odvedenců, noblesní dunajský valčík v úderný c. a k. pochod a elegantní britské gentlemany v cíle dalekonosných kanonů.

Je to propojení tří významných osobností prvních dekád 20. století. Kdyby byl autor těchto řádků nadán potřebně košatým romanopiseckým talentem, pak se Berlín, Londýn, Vídeň, Praha, Káhira, Istanbul, Jeruzalém, Damašek nebo vykopávky v Ninive mohly klidně stát místem bilaterálních, ba dokonce trojhlavých setkání. Místem zasvěcených rozhovorů lidí spolu na dálku nesouhlasících, ba soupeřících, ale společně zamilovaných do nekonečné meditativní pouště, přímočarě spravedlivých beduinů i právě odkrývaných tajemství dávných civilizací. A určitě také hledajících odpověď na otázku, proč se již po tisíciletí nedaří tolerantně propojit soužití „národů Knihy“, tedy židů, křesťanů a muslimů, když se při vyznávání jednoho Boha v tak mnohém shodují.

V roce 2018 uplyne rovných sto padesát let od narození Aloise Musila, sto čtyřicet od Mayovy debutové větší orientální práce a sto třicet od prvního nadechnutí T. E. Lawrence. Připomeneme si zároveň odstup celého století od konce války, zásadně ovlivnivší jejich osudy. Existuje tedy řada dobrých důvodů, aby se na jejich náhrobcích v saském Radebeulu, hanáckém Rychtářově a Moretonu v anglickém hrabství Dorset neusazoval prach zapomnění. Přijměte proto pozvání k dobrodružné pouti, navazující na jejich původní orientální mise. Je to snad už trochu „old school“ romantika, ale trvale napínavá, hodná obdivu a v mnoha ohledech evokující dnešní zprávy ze světa. Většinou bohužel, protože v Aleppu, Palmýře, Basře či Mosulu zůstávají staré mírové sny, touhy a snahy našich tří hrdinů stále bolestně nenaplněny...

III.

KARA BEN MÚSÁ OF ARABIA

Orientální přezdívky hlavních postav této knihy, psaním v různých jazycích různě spolehlivě vycházející z turečtiny nebo arabštiny, se staly česky, evropsky, ba světově slavnými. May si mohl románově dovolit jejich libovolný počet a literárně svobodnou podobu, druzí dva si je právem vysloužili přímo v pouštním terénu. Ta jména definují figury, vypadají exoticky, posilují požitek z popisovaného děje. Dávají ale vždy úplný a správný smysl? Neskrývají nějaké otazníky či záhady? A kdo je to vlastně Fransá, Alemán, Namsá nebo Inklíz? Jsou pak jejich vlastní Frankistán, Germanistán, Almanija nebo snad Isvičera? To lze ještě rozklíčovat poměrně snadno, ale navštívujeme jako suchozemci s oblibou v létě moře v Hyrvatlyku, Karadagu či na Giritu?

Debutově, byť jen od psacího stolu, zabodoval Karel May. Už v roce 1876 se v povídce *Leilet* (Růže z Káhiry) a o dva roky později v již důležitém *Die Gum* (Loupežná karavana) vyskytuje zatím nepojmenovaný hlavní hrdina v ich formě. Je to Němec, respektive Frank, jak byli v severní Africe často označováni všichni z Evropy či obecně ze Západu. Cestovatel, lovec, občas lékař, ale již vybavený medvědobijkou a henryovkou, tou rovnou na rekordních 25 výstřelů. Teprve v roce 1880 je vše jasné: V cyklu *Giölgeda padishanün* (Ve stínu pádišáha) se totiž prozradí, že jde o Karu ben Nemsího, neboli Karla, syna Němců, někdy s přidáním ctihodného označení effendí. Jeho sláva se postupně stává nebetyčnou, neboť toto alter ego provází Maye od prvních pouštních dobrodružství až po závěrečné symbolistické romány. Tam je prostředníkem již nikoli jen prostě napínavých příběhů, ale všelidsky jinotajných poselství. Původně sluha, později parták a nakonec ke křesťanství směřující domorodý přítel Hadži Halef Omar, jeho žena Hanneh, jejich syn Kara ben Halef, ale také hřebci Ríh a Syrr či pes Dojan jsou potřebně užitečnou stafáží tohoto téměř dokonalého muže. Až v závěru historického poslání, zejména v dílech napsaných po roce 1902, již není neprůstřelný, bývá nemocen, zajat či plný pochyb, vedoucích až k vzdání se legendárních zbraní a plnému ponoru do velmi osobní mystiky.

Tedy Karel, syn Němců, variantně podle barvy plnovousu také Černý, syn Němců. Vysvětlením bylo, že prý Halef neuměl pořádně vyslovit křestní jméno Karl. Fajn, ale má to zásadní chybu: Ben Nemsí totiž v arabštině neodkazuje na Německo, ale na Rakousko! Vcelku závažné pochybení se snažil May později napravit vytvořením velmi květnatého oslovení, obsahujícího všechna potřebná východiska. V plné kráse to zní emír Hadži Kara ben Nemsí ben emír Hadži Kara ben Džermaní ibn emír Hadži Kara ben Alemaní. Skvělé pro okouzlení překvapených beduinů, přitažlivě složité pro čtenáře všeho věku. Ostatně ještě dramatictější podobu označení získal Kara ve chvíli, kdy ho Omar při cestě do nevěřícím zakázané Mekky

v nouzi učinil členem vlastní početně rozvinuté severoafrické berberské rodiny. To vyvolalo příbuzensky a geograficky spleťitou variantu, spolehlivě zapamatovatelnou snad opravdu jen falešným hadžim s obsesí na co nejdlejší jména. V kompletní hadovitě rozvinuté verzi to totiž zní Hadži Akil Šatir el-Megarribnis Ben Hadži Alim Šadži er-Raní ibn Hadži Hajim Mašúr el-Azami Ben Hadži Taki Abú Fadl el-Mukkaram...

Naštěstí mnohem snazší je to s Aloisem Musilem, byť způsob psaní jeho dvou arabských jmen se v detailech liší. Už od konce 19. století byl znám jako šejch Músá, což byla nejspíš domorodá verze skutečnosti, že se jmenoval Musil. Zároveň však mohlo jít také o inspiraci Mojžíšem/Mošem, hrdinou Starého zákona i Koránu, či o fakt, že už v roce 1896 mladý Alois několikrát navštívil údolí Wádí Músá poblíž jordánské Petry. Ve chvíli, kdy rozšířil okruh s ním spřátelených kmenů z původních baní Sachrů o jejich tehdy nepřátelské Ruwály se to poněkud zamotalo. Bojové jméno nového bratra emíra a čestného spolunáčelníka ovšem znělo nádherně bez ohledu na to, zda se to psalo ar Rueili, Rweili, Ruwajlí nebo Ruwála. Šejch Músá eben Nemsá ar-Ruejlí už navíc správně odrážel zemi původu, byť by spíše měl platit český syn Rakouska. Nebo dokonce Moravy? Spokojme se s tím, že Musil nazval svůj dům Vila Músá a na jeho výpravách dostávali i jiní rakouští kolegové Orientem (a velmi pravděpodobně rovněž Mayem) iniciované přezdívky, viz například Rudolf Thomasberger, alias Túman ibn Nemsá.

Thomas Edward Lawrence se do přejmenování zamotal zdánlivě nejméně. Pro rodinu Ned, pro přátele T. E., pro britskou armádu v roce 1922 marně zaklulený T. E. Ross a o rok

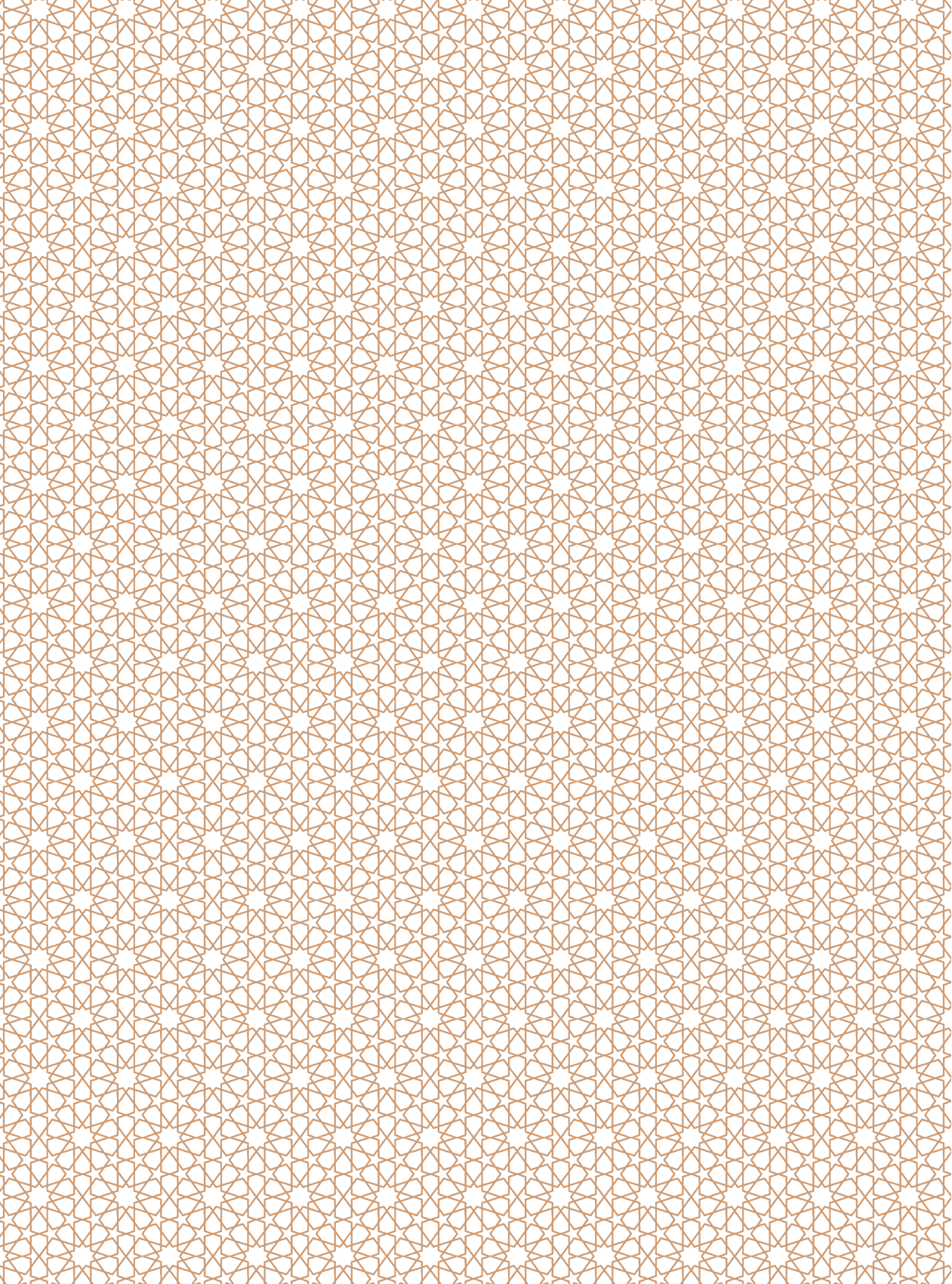
později T. E. Shaw, celosvětově slavný jako Lawrence of Arabia. Což časem upřímně nesnášel, o podobnou proslulost totiž příliš nestál. Z jeho původního příjmení odvozené uctivé i nenávislné přezdívky pak zněly například El-Aurens, Laurens, Aurans, Lurens či Orans, to podle toho, v jaké jazykové oblasti se foneticky kreativní Orientálci vyskytovali. Především oblíbeným a úspěšným způsobem pouštního boje pak byla inspirována jeho přezdívka „emír Dynamit/princ Dynamit“, když ani Lawrencova občas impulzivní povaha v tom nejspíš nebyla zcela nevinně. Proč mu však jeho válečný partner Awda Abú Taji říkal „Světový šotku“, to by snad uměl vysvětlit nejspíš jen on sám. Možná i pro zkušené domorodé velbloudí jezdce vskutku obří porce přesunů, počítané ve stovkách mil na jeden záťah? Nebo třeba pro fakt, že se Lawrence pomocí automobilu, lodě či letadla dokázal často, snadno a velice rychle dostat do míst, o kterých drtivá většina Arabů slyšela jen při rituálním pití čaje nebo kávy ve stanu či u ohně?

Část čtenářského kouzla, zejména pro tehdejší omladinu, nepochybně vytvářela i tato libozvučná a exotickou vzdáleností vonící jména. Společně s mnoha desítkami dalších jinakostí tak atraktivní označení osob a míst činila Mayovy romány, Musilova cestopisná vyprávění a Lawrencovy válečné záznamy čímsi tajemným i ve chvíli, kdy se 19. století překulilo do moderního dvacátého. Pozdější domácí ohlasy (filmový „šejk Peterka“ nebo foglarovské hrátky s mayovskými hrdiny či frázemi) ukazují, jak zásadní se to stalo součástí běžné české mluvy. Jsem tomu opravdu rád, třeba jako Kara ben Táborí.

P. S. Pro úplnost: V textu výše uvedenými možnými cíli našich letních výjezdů za sluncem i slanou vodou jsou Chorvatsko, Černá Hora a Kréta.

Petra – legendární skalní město v Jordánsku.

IV.

POKUS O ORIENTACI V ORIENTALISMU

Vševědná Wikipedie praví: „Orientalismus je pojem označující imitaci některých prvků východních (či orientálních) kultur západními autory a umělci, který byl typický především pro uměleckou tvorbu 19. století. *Orientalismus* je také klasické vědecké dílo Edwarda Saída z roku 1978. Jako společensko-vědní pojem se orientalismus snaží o vysvětlení nerovného vztahu mezi evropským Západem a východním Orientem či Východem v západním myšlení. Můžeme tedy obecně orientalismem nazvat cokoli, co má orientální původ nebo se snaží vyjádřit a pochopit rozdíl mezi Orientem a Okcidentem (Západem).“ Pročetl jsem řadu knih a časopiseckých článků na to téma, střídavě souhlasil s původem Palestincem Saidem i jeho vážným britským oponentem Bernardem Lewisem, abych v závěru konstatoval – a myslím, že rozhodně nikoli sám – klasické „Vím, že nic nevím“. Přesto se pokusím o stručnou a jistě nedokonalou vstupní orientalistickou kapitolku, neboť leccos v této knize vyprávěné u tohoto bodu buď začíná, nebo končí.

Asi jen málokdo z nás může říci, že by ho Evropě blízký muslimský svět nikdy neoslovil. Snad každý zájezd do jižního Španělska bývá spojen přinejmenším s návštěvou nádherné maurské Granady. Maroko, Turecko, Egypt či Tunisko patří mezi pravidelné a oblíbené destinace našich cestovek, i přes občasnou varovnou tragédii, jež se tam přihodí. Královské Jordánsko uchvátí léčivým Mrtvým mořem či nejen pro oko úžasnou skalní Petrou. Ultramoderní Dubaj s písčnou pouští hned za omračujícími mrakodrapy a bizarně umělými lyžařskými kopci pro nás již není jen vzdálený přelud. Navštívujeme Izrael se zemí Svatou pro hned tři velká náboženství a jejich odnože. Také proto tam vnímáme stále nepřátelsky rozdělený Jeruzalém nebo pásmo Gazy. Obdivujeme sfingy, mešity, duny, oázy, medíny, citadely i sůky. Potápíme se k báječně pestrobarevnému dnu Rudého moře. Pojíme lahodné datle, vypijeme mátový čaj, pokouříme lehce omamnou šišu. Hodně fotíme a točíme, dlouho vzpomínáme. Na odlišnost, tajemnost, nepochopitelnost, nebezpečnost, ale především do té doby nepoznanou krásu. Pohádky Tisíce a jedné noci. Alibaba a čtyřicet loupežníků.

Zloděj z Bagdádu či Princ z Persie. Ale také středověcí křižáci versus Saladín. Důkladné bezpečnostní prohlídky a nepřístupná místa. Únosy, atentáty, strach. A klademe si otázku, kdo a proč je vlastně onen nevěřící: Islámský pohan, nebo křesťanský džaur?

ZA VŠECHNO MUŽE NAPOLEON

Nový evropský zájem o Přední východ se obvykle počítá od Napoleonovy vojenské invaze do Egypta v roce 1798. Vedle barbarských útoků na starodávné stavby („bitva pod pyramidami“) a nesmyslného vraždění civilních domorodců to byl paradoxně zároveň začátek vlny vědeckého bádání, zprvu především faraónské kultury. Každé muzeum pak začalo dychtivě shromažďovat nejrůznější odtud dovezené, či spíše ukradené artefakty. Dobrodruh G. B. Belzoni přesně před dvěma sty lety narušil posvátný klid Cheopsovy hrobky jen proto, aby tam zpupně zanechal podpis. Trojjazyčná Rosettská deska pak byla zásadním východiskem poznání, Champollionovo rozluštění hieroglyfického písma v roce 1821 přímo obřím průlomem. Původem italský Francouz Botta posunul zkoumání historie směrem k asyrským městům, jejichž zbytky zůstaly roztroušeny na planinách v Mezopotámii. Objevují se především britští, ale později třeba také němečtí archeologové, seznamující fascinovaný svět s nálezy spjatými se Starým zákonem. Biblistika se mění z teoretických vysokoškolských disputací nad tisíciletí starými texty v živoucí, vykopávkovou praxí osvěženou disciplínu. Zarputilý bohatý německý amatér Heinrich Schliemann v sedmdesátých letech předminulého věku odhalil zlaté poklady antické Tróje i Mykén. Obrovský badatelský boom, často spojený s cestovatelskými a později také vojenskými či podnikatelskými zájmy, představuje jedno z hlavních, nikoli jen vědeckých témat celého 19. století. V řadě evropských zemí vznikají speciální učené společnosti, věnující se kultuře orientálních oblastí od Turecka po Japonsko, neboť vymezení tohoto prostoru zahrnovalo část Afriky a prakticky celou Asii. Neblahou skutečností však bylo, že vedle ctihodných profesorů se členy, hybateli a financiéry těchto spolků a výprav postupně stali obchodníci, státní úředníci, vojáci a průmyslníci, zainteresovaní na zcela jiných výsledcích pátrání, navíc zhusta dosahovaných nepřilíš vábnými způsoby.

Mimo odbornou linii se postupně otevřely zdroje poznání také pro laickou veřejnost. Po několik staletí nedostupné či přehlížené literární celky se dočkaly překladů do moderních západních jazyků. Na začátku bylo zpřístupnění kompletu Šeherezádiných vyprávění, trvajících hned tisíc a jednu noc, které ohromilo rozsahem, poetičností, zábavností i skrytou dobrodružností. Právě tady našly již ve třetí dekádě 19. století hlavní zdroj k převyprávění orientální pohádky Němce Wilhelma Hauffa (1802–1827), zčásti líbezně zasněné, zčásti však hororové, viz třeba *Loď strašidel*. Není náhodou, že právě to byl jeden z nepochybných inspiračních zdrojů dychtivého malého posluchače a poté čtenáře Karla Maye. Téma historického i novějšího Orientu však proniklo rovněž do světa velké literatury, neboť velice dobře zapadlo do tehdejší éry romantismu. Lord George Byron (mj. povídka *Džaur*) nebo Gustav Flaubert (také *Salambo*) nacházejí ve starověkém Kartágu, ale i v současnějším prostředí mimořádně láková témata. Lyricko-epická, ale také na tu dobu přitažlivě erotická. Tuto stránku věci mimořádně posílil rovněž první anglický překlad proslulé indické *Kámasútry*, pořízený i v tomto ohledu odvážným mekkánským cestovatelem Richardem

F. Burtonem. Kontakt s orientálním světem ale najdete též v tvorbě skvělého ruského básníka Alexandra Puškina (jehož černošský, snad etiopský pradědeček prošel osmanskou Konstantinopolí), viz například *Kindžál*, *Putování do Arzrumu* nebo *Bachčisarajská fontána*.

Nešlo však jen o knihy. Rakušan Wolfgang Amadeus Mozart v operě *Únos ze serailu* nabídl dodnes mimořádně populární *Turecký pochod*. Také další skladatelé objevili atraktivně nezvyklé stupnice a břeskné dechové i sentimentálně strunné aranže balkánské, zčásti cikánské, zčásti arabské muziky. Ruská expanze na asijský jih a východ umožnila jejich čelným hudebním romantikům (Glinka, Borodin, Rimský-Korsakov nebo Balakirev) využít některé harmonicky svérázné postupy a zvukově netradiční instrumentální prvky. Znamenitou ukázkou tehdejšího prolínání vlivů je například také opera *Aida*. Její vznik inicioval přímo egyptský chediv Ismail a hudbu složil slavný Ital Giuseppe Verdi podle libreta, jehož historické základy nastínil odborník, egyptolog Augusto Marietta. Premiéru měla v roce 1871 v Káhírském operním divadle a dodnes v mnoha ohledech dokonale naplňuje představy o přitažlivé a dramatické exotice, dokonce občas inscenované v téměř autentickém pouštním plenéru.

Ohlasy Orientu ovšem najdeme i v četných evropských stavbách z té doby. Vedle promítnutí některých zdobných detailů a jásavé barevnosti do nově budovaných synagog v maurském stylu, viz například tu pražskou v Jeruzalémské ulici, jsou tu další vzájemné inspirace. Pokud v Tunisu postavili Francouzi palác zčásti vycházející z pařížského dómu Notre Dame, pak opačným příkladem inspirace je například The Royal Pavilion v anglickém Brightonu, kombinující řadu indicko-saracénsko-čínských dekorativních prvků. Hezkým domácím příkladem je pak třeba slavný minaret v Lednicko-valtickém areálu. Ale také mnoho jiných budov, od pseudogotických zámků z předminulého století až po luxusní velkoměstské činžáky, nese podobně exotické ozdoby na fasádě nebo jsou v interiéru vybaveny okopírovaným či přímo dovezeným arabským nábytkem. Leckterá vilka se tehdy chlubila půdorysně osmihranným čínským pavilonem nebo stupňovitou pagodou,

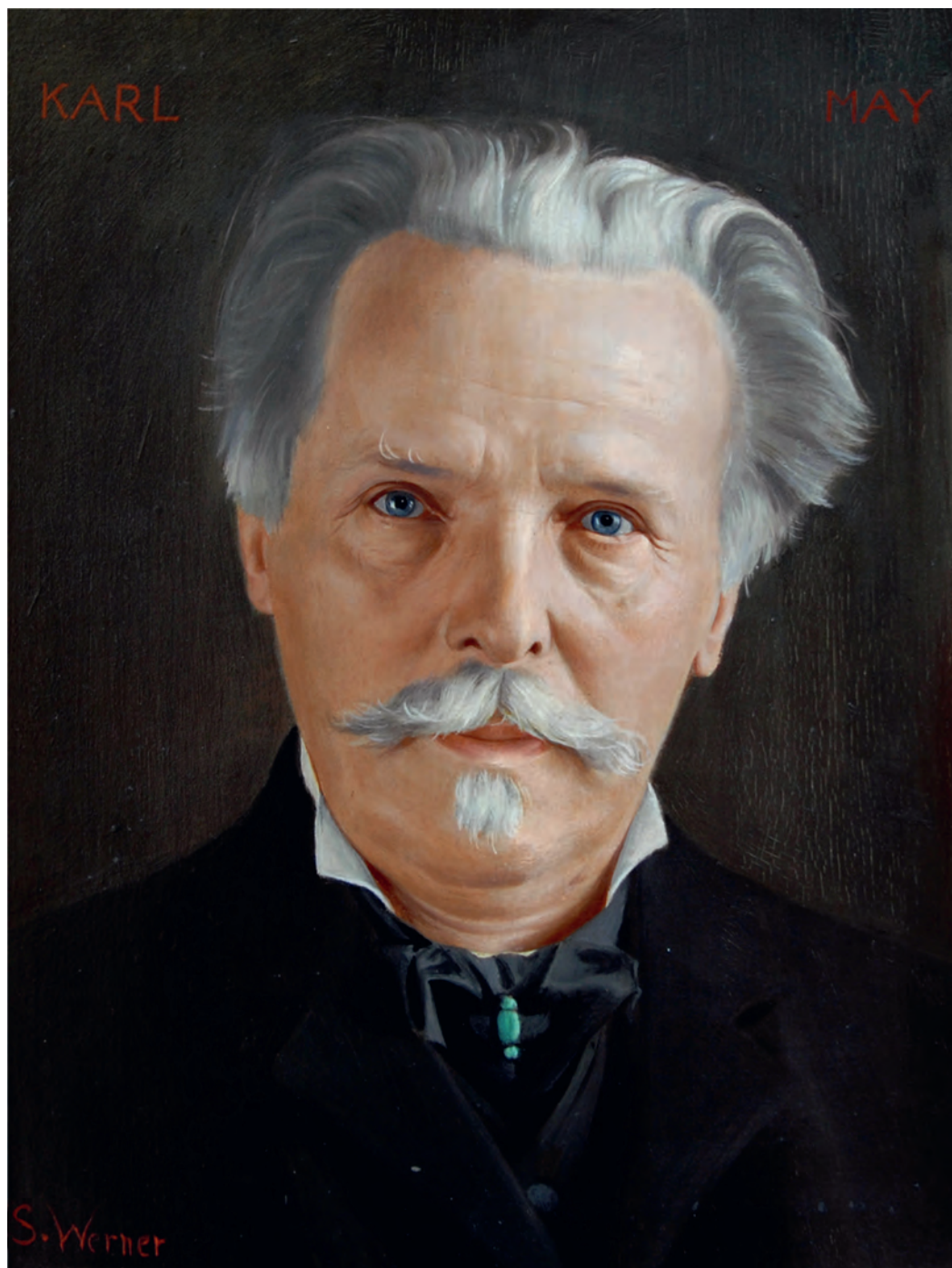
leckerá zahrada nezaměnitelně japonskou vstupní branou a leckterý výstavný náhrobek vycházel ze zmenšené monumentality egyptských sfing či babylonských portálů.

Také výtvarné umění našlo v odlišně pestrobarevném orientálním světě mnohé inspirace, od secesní jemné práce s rostlinnými ornamenty až po zadumané pouštní meditace na plátnech velkého formátu. Velmi často se tam také prolínaly rozličné náboženské výjevy, neboť vznosné chrámy, majestátní mešity i vyprahlé prostory dobře odpovídaly starozákonním, novozákonním, islámským, mytickým či mystickým postavám i výjevům. Rozšiřující se možnosti cestování také do dlouho či dosud nikdy nepřístupných končin inspirovaly malíře-poutníky k více či méně romantickému zachycení přepychově velmožského i každodenně obyčejného života. Nástup fotografie dovolil zprvu sice jen černobílou, ale mnohdy dovedně kolorovanou dokumentaci luxusních krás, rušných bazarů i stylově zanedbaných zákoutí, ale především mnoha odlišných typů tamních lidí. Dovoz tropického a do té doby jinak vzácného zboží časem umožnil i běžným návštěvníkům obchodů, tzv. „koloniálů“, setkání s kuřivem i pochutinami exotického původu, patřičně přitažlivě barvotiskově zabaleny.

LOVCI SNŮ, OTROCI REALITY

Není tedy divu, že chudý saský kluk Karel zaplál pro pohádkový i dobrodružný obsah orientálních lákadel. Zejména v situaci, kdy se jeho nově scelená německá říše rozhodla razantně vstoupit mezi velmoci s dobovačnými záměry. Také prostý hanácký synek Alois musel být okouzlen vzdálenými krajinami a příběhy, tak často se přímo dotýkajícími náplně jeho kněžského studia a vykopávkami dokonce postupně potvrzovanými. Oxfordský student Thomas pak byl přímo v centru dění, neboť britské impérium ovládalo mnohé z těch teritorií a jeho alma mater stála v čele archeologických a muzejních aktivit té doby. Od pouhých dětských snů se postupně propracovali k jejich naplňování. V prvním případě v podobě napínavých románů vybavených potřebnou fantazií a solidní faktografickou základnou. V tom druhém pak přímo na místě empirickým poznáním ověřenou znalostí starozákonní biblistiky, proměněnou v objevitelské cestování. A do třetice dost klikatou poutí od zkoumání křížáckých hradů přes chetitské vykopávky až k boji za svobodu Arabů. Vskutku napínavé naplněné životy a dodnes platné vzkazy dalším generacím...

Takto podaná podoba orientalismu 19. století je jistě silně zjednodušená, nezabývající se širším politickým, ekonomickým a vojenským rozměrem věci. Tato tematika je ovšem dodnes předmětem závažného a rozporuplného bádání, v době působení hrdinů naší knihy nejvýš jen matně tušeného. V jejich éře se věci teprve dávaly do pohybu, když výchozími traumatickými body styku kultur a náboženství bylo zrušení otrokářství, postavení žen a postoj islámu k především židovským a křesťanským obyvatelům muslimských států. Vlastně ani o jednom z těchto témat nemůžeme říci, že by bylo definitivně vyřešeno. Silný vztah pána a sluhy zůstává v Orientu mnohdy zachován, byť v dnešních podmínkách to jistě vypadá jinak než v době karavan s černým živým nákladem. Ženy jsou stále více či méně zahaleny a více či méně účastny veřejného, kulturního, sportovního nebo politického života, přesto, že se v tomto ohledu přihodilo mnoho pozitivního. Vztah islámu k jinověrcům či nevěřícím stále kolísá od vytoužené mírové tolerance přinejmenším všech národů

Karel May na dobové olejomalbě prof. Selmara Wernera (po r. 1903).

Šejch Alois Musil v podání malíře Zdeňka Buriana (otištěno v r. 1975).

Portrét T. E. Lawrence v londýnské Tate Gallery (Augustus John, 1919).

Flakki Kona Bona Kucup Effendi

Okřídlení býci nebo lštařina brána v Babilónu, jedné z kolébek civilizace.

Mystika v pozdním díle K. Meye i G. Kruma (Babel und Bibel 1906/2003, Ardistan a Džinnistan 1909/2002).

Knihy až po krutě uříznuté hlavy, byť názory imámů na výklad Koránu se značně liší. Nesmiřitelné sunnitské a šíitské islámské skupiny a státy jsou stále ochotny proti sobě vést krvavé války. Blízký a Střední východ je trvale předmětem intenzivního zájmu těžařských společností s touhou vydělat miliardy i generálních štábů s cílem udržet strategické vojenské základny a tak kontrolovat oblast Středoziemního a Rudého moře či Indického oceánu. Evropané jsou tam pak často stále nenáviděnými křížáky, Američané rovnou proklínány Velkým Satanem. Vyhlásování fatvy nebo džihádu i existence k smrti odhodlaných sebevražedných mudžahedínů jsou smutnou realitou.

To vše se v díle Karla Maye objevilo jen v románových náznacích, navíc překonaných ušlechtilým vzorem Kary ben Nemsího. Alois Musil už tušil, že situace je mnohem komplikovanější, ale ani jako šejch Músá si nejspíš nedokázal představit následky první světové války. Lawrence z Arábie už je naplno pochopil, a také proto těžce nesl britské, francouzské, ruské i jeho osobní selhání při hledání stabilizace nejen arabského prostoru na nových, spravedlivějších základech. Dnes se nám všem může jen sentimentálně stýskat po oněch desetiletích objevitelských cest a skvělých archeologických nálezů, posunujících poznání lidstva o notný kus vpřed. Po romantickém knižním cestování pouští i harémem. Po tajuplné nádheře secesního a symbolistického prolnutí starodávných mýtů, nové mystiky a ušlechtilého ducha lidstva i dobrých duchů nadpozemských. Po milých c. a k. cirkusových představeních s falešným fakírem a jedním línajícím a plivajícím velbloudem. Po zahájení provozu železničního Orient Expressu, kde sice občas došlo k vraždě, tu však záhy stihl elegantně vyšetřit svérázný detektiv Hercule Poirot. Nebo po nezaměnitelně česky cimrmanovské variantě téhož, umožňujícího v době reálného socialismu komentovat „turecké“ hospodářství. Je to nenávratně pryč. Před námi stojí úkol najít novou společnou cestu. A zdá se, že mnoho času už na to nezbývá. Sřtět náboženství a civilizací bohužel trvá, ba právě získává na eskalaci. Nenalezneme-li brzy dostatek zdravého rozumu a tolik potřebného místa v srdci, pak nám buď Hospodin/Alláh milostiv.

